

A SIKERES VÁROS

(Key Issues for Prosperity of Cities)

ENYEDI GYÖRGY

Bevezetés: versengő városok

Bizonyos versengés mindég folyt a városok között, hol a hatalomért (főváros, megyeszékhely vagy püspöki székhely szerepért), hol gazdasági előnyökért (vásártartás, szabadkikötő). Korábban kevésszámú szereplő között dőlt el a verseny: csak kevés város volt alkalmas egy adott szerepkörre, s a verseny - ritka kivétellel - az államterületen belül maradt. Napjaink városversenyében szinte minden város részt vehet, s a verseny átlépi az országhatárokat.

A városverseny általánossá válását gazdasági és politikai változások egyaránt magyarázzák. A gazdasági folyamatok közül az első okcsoport a gazdaság szerkezeti átalakulása - melynek során a szolgáltatások szektora lett a fő foglalkoztató - valamint az iparvállalatok új szervezete - a többtelephelyes vállalatok, a beszállítói rendszer, a rugalmas termelés. A második: a világgazdaság globalizációja, a transznacionális nagyvállalatok vezérlő szerepe. Az első okcsoport azt eredményezte, hogy a gazdaság szinte bárhova települhet, a korábbi, ipari gazdasági korszak telepítő tényezői - pl. nagy tömegű munkaerő, energiaforrás, szállítási útvonalak - zömmel érvényüket veszítették. Az egyes helyek jellemzőinek és minőségének kis különbségei már meghatározó jelentőségűek lehetnek az elhelyezkedési döntésekben. A második okcsoport a városverseny nemzetközivé válását segítette. Ugyancsak ebbe az irányba hatott a fejlett Európában a nemzetállam meggyengülése; a nemzetközi integrációk erősödése, s a másik póluson: a közigazgatási decentralizáció, a régiók és városok döntési autonómiájának erősödése.

A tőke átlépi az országhatárokat, de az egyes országokban különböző fejlődési feltételeket talál. Ez még az integrált Európai Unión belül is igaz: a fejlődési tényezők hely-specifikusak. A tényezők egy része - pl. olcsó munkaerő, adókedvezmények - gyorsan módosulhat. Az ezekre alapozó tőkebefektetés mindég "ugrásra kész", rövid távú, könnyen áttelepíthető beruházásokat keres. Az ilyen tőkét vonzó város felvirágzását gyorsan válthatja fel a hanyatlás. A tartós emelkedést olyan helyi tényezők biztosítják, melyek nehezen módosulnak, s nem teremthetők meg egy-kettőre mindenütt. Ilyen mindenek előtt - még a kedvező földrajzi fekvésnél, épített környezetnél és a városi infrastruktúránál is tartósabban - amit Andersson kreatív régióknak nevezett (Andersson 1985): az információgazdag környezet, az információáramlási csomópontok, a tudásalapú innovatív ipari környezet. Röviden: a város lakóinak szellemi tőkéje, tudás-készlete.

Mi a siker?

A verseny mindég nyerteseket és veszteseket jelent - a nyertesek a sikeres városok. Ám nem könnyű megmondani, minek alapján minősülhet egy város sikeresnek. *Jensen-Butler* (1997) szerint a legfontosabb a város tartós jövedelemgeneráló képessége. Ez nagyon fontos elem, de nem elégséges siker-magyarázat. Először is, a városban előállított bruttó hazai termék (a GDP) növekedése még nem jelenti automatikusan a városi polgárok jólétének erősödését - ez attól függ, hol és hogyan használják fel a növekményt. Azután: a város nem egységes egészként vesz részt a gazdasági versenyben, hanem különböző érdekcsoportokra bomlik, melyek érdekei egymással gyakran ellentétesek. A lemaradó városok sem abszolút vesztesek, nem zérusösszegű játékról van szó: egy városrendszeren belül valamennyi város (persze különböző mértékben) előnyt húzhat a versengésből. Számos más város-siker felfogás is létezik - *Ashworth-Voogd* 1996, *Brunet* 1989, *Conti-Spriano* 1990, *Lever* 1992 etc. - melyek általános tanulsága, hogy a sikert elsősorban strukturális tényezők határozzák meg, s a siker csak több tényező egyidejű hatása esetén jelenik meg.

A siker tényezői

A siker tíz, egymással szorosan összefüggő tényezőjét sorolom fel, melyek együttes jelenléte biztosítja a város sikerét.

1. *A sikeres város képes a gazdasági szerkezet változtatására.* Mind a világgazdaság, mind a magyar gazdaság szerkezete jelentősen s állandóan módosul. A sikeres város képes a változásokhoz alkalmazkodni, s gazdasági szerkezetében az emelkedő, értéknövelő, multiplikátor hatású ágazatokat túlsúlyban tartani. A tartós válságba jutott magyar városokat az elavult gazdasági szerkezet megmerevedése, vagy a szerkezet leépülése esetén, az emelkedő ágazatokkal való felváltás képtelensége jellemzi. Hogy melyik az "emelkedő" ágazat? Ez helytől, időtől függően nagyon különböző lehet. *Bailly és Maillat* (1991) szerint a sikeres városban a szolgáltató szektor kerül túlsúlyba, kiszorulnak az ipari funkciók. Hazánkban a poszt-indusztriális korszak még kezdeti állapotú, s sikeren számíthat a Nyugat-Európából kitelepülő, a hazainál fejlettebb technológiájú, s jobb piaci pozíciójú feldolgozóipar megjelenése is. A terciér szektor előnyomulása általános jelenség, az egyoldalú ipari szerkezet sérülékennyé teszi a helyi gazdaságot, ám feltételezésem szerint a magyar városok többségének ipari jellege egyelőre erős marad - ami nem jelent foglalkoztatási többséget!
2. *A sikeres város szolgáltató szektorában magas az értékű ágazatok aránya.* Amennyiben a foglalkozási szerkezeten belül a szolgáltatás kerül túlsúlyba, nem közömbös, hogy ezen belül milyen a nagy értékű ágazatok aránya. A szolgáltatások széles köre, amely az alapellátást biztosítja, a városban nélkülözhetetlen, de nem a siker jelzője. Ilyen a javító szolgáltatás, a kiskereskedelem, az általános iskola, stb. A siker jele mindennek előtt a magas szintű üzleti szolgáltatások - pénzügyi szolgáltatások, biztosítás, tanácsadó cégek, üzleti szakosodási ügyvédi irodák, stb. - jelenléte. Jelentős értékű hozzáadó lehet ezen kívül a kutatás-fejlesztés, magas szintű kulturális szolgáltatás, felsőoktatás.

3. *A sikeres várost a tudás-alapú termelés jellemzi.* A tudás-igényes helyek egyre nagyobb szerepet játszanak a jövedelemtermelésben. Egyre több tanulmány dokumentálja, hogy az emberi tőke - a társadalom változásra való képessége - kiemelkedő szerepet játszik a nemzeti növekedési ráták különbségeinek magyarázatában. A magasan kvalifikált munkaerő jelentős fogyasztó, különleges igényeket támaszt a településkörnyezettel, a szolgáltatásokkal, általában az élet minőségével szemben. Egyes különösen tudásigényes ágazatok telephely-kiválasztásában kifejezetten szerepet játszik, hogy vezető munkatársaik szeressenek ott lakni. A tudásigényes ágazatok esetében nem csak a munkaerő vándorol a munkahelyekhez, a fordítottja is gyakori.
A nemzetközi szakirodalom a tudásigényű termelés kapcsán elsősorban a csúcstechnológiát: az elektronikát, az informatikát, a robottechnikát, a legkorszerűbb technológia jelenlétét említi. Hazánkban a csúcstechnológia nagyon kevés helyen talál magának alkalmas feltételeket. E roppant tőkeigényes s kockázatos ágazatban, mind a termékfejlesztést, mind a termelést néhány transznacionális vállalat irányítja, ezek legfeljebb néhány beszállító-telephelyet nyitnak Magyarországon. A tudásigényes termelésben nagyobb az esély a hagyományosabb ágazatok - vegyipar, gépkocsigyártás, gépipar - szélesebb városkörben való megjelenésére. Eddig még nem fordult kellő figyelem a helyi hagyományos tudásból táplálkozó, alacsony technológiájú, esetenként kézműipari háttérű ágazatok felé, pedig ezek a szerény mértékű hazai tőkére alapozódhatnak, s a kevésbé fejlett régiók városaiban is megjelenhetnek. Az alacsony technológia nem primitív technológiát jelent, hanem olyan ipari tevékenységet, mely viszonylag kevésbé tőke- és technológia-igényes, az emberi szaktudásra támaszkodik, s kiváló minőségű terméket állít elő. *Maskell* (1996) szerint a fejlett kiterületű európai országokban nagy a jelentősége az alacsony technológiájú, kiváló minőségű termékek előállításának s exportjának. Példaként a dán bútorturipart és játékipart elemzi, melyek kiváló termékei a fejlett országok igényes piacán magas árakat érnek el. Hozzátehetnénk az olasz divatipart, vagy a kelet- és közép-olasz gazdasági fellendülést, amely helyi tőkére, helyi kooperációs hagyományokra, s kezdetben olyan fogyasztási cikk iparágakra alapozódott, melyek technológiája a helyi munkaerő számára elsajátítható volt (bútor-, cipő- és háztartási csempe-ipar) (*Horváth* 1993).
4. *A sikeres városban erős az innovációs képesség.* A sikeres város is szakadatlanul rákényszerül gazdasági szerkezetének megújítására. A mai piacvezérelt gazdaságban a termékek életciklusa eléggé rövid, a termék-innováció a siker fenntartásának előfeltétele. Az innovációt létrehozó központok száma csekély - hazánkban jószerével csak a főváros - ám az innováció befogadására készen kell állnia a sikeres városnak. Ehhez nélkülözhetetlen a kutatás-fejlesztés jelenléte. Új technológia bevezetése, adaptálása nemigen történhet meg sikeresen a fejlesztési szakemberek közreműködése nélkül; a K+F szektor nemcsak önálló kutatási eredmények elérését szolgálja.
5. *A sikeres városban döntések születnek.* A mai gazdasági tér egyik jellemzője, hogy a döntéshozatal, a stratégiai tervezés, az innovációk létrehozása főleg a nagyvárosokba települnek. A nagyvállalati és pénzügyi központok a profitból előnyösen részesülnek, alkalmazottaik magasan kvalifikáltak és magas

jövedelműek. A helyi döntéshozatal a sikert stabilabbá teszi - ezért van szükség kisebb városokban, ahová nagyvállalati vagy bank-központok nem települnek, helyi tulajdonú gazdaságra is. Ha a városban működő termelő üzemeket vagy pénzügyintézeteket mind kívülről, más városból irányítják, a siker eléggé gyenge lábakon áll.

6. *A sikeres városban erős és gyarapodó a középosztály.* Az új gazdasági szerkezet átalakítja a városi társadalom szerkezetét is. Összeszűkösödik a szakmunkásréteg, részben annak következtében, hogy a szaktudás beépül a számítógép-vezérelte technológiák szoftverébe. A tudásigényes termelés, különösen pedig a magas szintű üzleti, kulturális, tudományos szolgáltatások jelenléte jelentős számú felsőfokú képzettségű, átlag feletti jövedelmű vállalkozót, s alkalmazottat jelent. A növekvő s remélhetőleg a jövőben anyagilag is gyarapodó középosztály jelenléte a város egész fejlődését serkenti. Olyan igényeket jelent fogyasztásban, a szabadidő eltöltésében, a lakásban, a város épített környezetében, melynek hatására a városi kereskedelem, a városkép, a városi élet is magasabb színvonalat érhet el. A sikeres város társadalmában nemcsak egy szűk gazdag elit, hanem egy szélesedő középosztály is jelen van.

Ugyanakkor a munkaerő-szükséglet változásával sokan kiszorulnak a munkaerő-piacról. A sikeres város vidéki, esetleg külföldi bevándorlókat is vonz, azonban nemigen tudnak a legális gazdaságban elhelyezkedni. A képzetlen, marginalizálódó képesség, a társadalomból kihullók száma is gyarapszik. Paradox módon a sikeres városban a társadalmi polarizálódás, a társadalmi konfliktusok keletkezése is erőteljes.

7. *A sikeres város nagy értékű környezetet nyújt.* A képzett és kulturálódó középosztálynak jelentős a nem-anyagi értékek iránti igénye. Nem a jövedelemszerzés az egyetlen szempontja, hanem az is, hogy jövedelmét vonzó kulturális, természeti és épített környezetű városban kívánja elkölteni. A gazdaságilag sikeres város polgárai elvárják a városi terek esztétikus továbbépítését, színvonalas lakásokat, a változatos kulturális életet, a természeti környezet védelmét és ápolását, jó iskolákat, közbiztonságot, stb. *Ezért igényes várospolitikai, a színvonalas közszolgáltatások biztosítása elsőrendű gazdaságfejlesztő tényező.* A tudásigényes ágazatokban, a magas szintű üzleti szolgáltatásokban foglalkoztatott képzett munkaerő iránt nagy a kereslet, nemcsak munkahelyek, hanem városok között is választhatnak. Statisztikai adatokkal nehéz meghatározni, hogy melyik város a vonzó, ebben szubjektív ítéleteknek, a sikeres városmarketingnek is szerepe van. Az mindenesetre figyelemreméltó, hogy Közép-Anglia vagy a Ruhr-vidék szerkezeti válságba jutott iparvárosai nem újraparositással, hanem a kulturális szolgáltatások fejlesztésével keresték a funkcionális megújulást.

8. *A sikeres város jól kezeli konfliktusait.* A sikeres város - nem gondtalan város! Sőt, a siker maga számtalan új konfliktus forrása. Például gyorsan növekszik a gépkocsiállomány, új lakások épülnek, növekszik a lakosság, s ezzel nem tart lépést az úthálózat és a közművek bővülése, állandósulnak a közlekedési dugók, stb. Megnöhet a környezetterhelés, romolhat a környezet állapota. Mint már erre a városi társadalommal kapcsolatban utaltunk, egyes társadalmi rétegek -

pl. elavult iparágak szakmunkásai - kiszorulhatnak a munkaerőpiacról; a siker vonzására bevándoroltak beilleszkedni képtelen részével együtt marginális csoportot alkothatnak, akik jelenléte egy gazdagodó városban különösen szembeötlő, s amelyek a városi önkormányzatoknak s a város civil szervezeteinek kezelni kell, azaz a közvélemény által elfogadható szinten kell a konfliktusokat tartani. Ha erre a helyi önkormányzat s társadalom nem képes, a város társadalmi környezete oly mértékig romolhat, hogy ez a gazdasági sikereket is aláaknázhathatja. Úgy tűnik, hogy a siker negatív kísérő jelenségei nem kerülhetők el, legalábbis a fejlett európai országokban, az elmúlt 25 évben követett neoliberais gazdaságfelfogás, s ennek egyik következményeként a jóléti állam leépülése. A gazdasági sikerek árnyoldalaként tartósan elmélyített a társadalmi problémákat (Herbert-Smith 1989).

9. *A sikeres városnak jelentősek a külső kapcsolatai.* A gazdaság nemzetközivé válása alaposan megnövelte a városok külső kapcsolatait. A hagyományos város a közvetlen környezetével - a vonzáskörzetével épített ki kapcsolatrendszert. Az ipari forradalom után alakultak ki a városok régió túlnyúló kapcsolatai, az ipar nagy távolságból beszerzett nyersanyagai és távoli piacokra szállított késztermékei formájában. A mai modern város a világ bármely pontjával kapcsolatba léphet, nemcsak eseti kereskedelmi kapcsolatba, hanem tartós információs-hálózati kapcsolatba is. A külső kapcsolatok annyira fontosak, hogy a város-versengés fő színterét jelentik. A sikeres város kedvező feltételeket nyújt a külső kapcsolatok fejlesztésében: a szállítási csomópontok, légi- és vasúti összeköttetések, telematikai hálózatok, információs források, az utazók fogadása (szállodai kapacitás) formájában. Fontos a kapcsolatok tartóssága, a város betagozódása egy nemzetközi nagyrégió városrendszerébe. Nem mindegy, hogy melyikbe, a kelet-európaiba, a délkelet-európaiba, a közép-európaiba, az európaiba? Hiszen különböző jellegű impulzusok érhetik, eltérő jellegű innovációk érkehetnek az egyes városrendszerekből. A magyar városok közül egyedül Budapestnek van esélye az európai nagyvárosi rendszerbe beépülni, ezért oly fontos az egész magyar városhálózat számára Budapest sikere. A sikeres vidéki városoknak a közép-európai városrendszerben kell helyet találniuk, erős versenytársak között, a dél- és kelet-magyarországi városoknak is, amelyek innovációs kapu szerepet vállalhatnak Kelet-és Délkelet-Európa számára.
10. *A sikeres városban növekszik a jövedelem és a foglalkoztatás.* A fentebb leírt tényezők együttes eredménye, hogy a sikeres városokban magas és/vagy gyorsan növekszik az egy lakosra jutó bruttó hazai termék. Általában ez a várospolitikai célja is. A városi önkormányzat azonban csak akkor érdekelt közvetlenül a helyi gazdaság fejlődésében, ha nemcsak az ezzel járó többletfeladatokat kell vállalnia, hanem a helyben keletkező adóból jelentős fejlesztési forrásokhoz jut. Amennyiben az adó költségvetési centralizálása erős, a várospolitikának nem a helyi gazdaság fejlődése, hanem a központosított jövedelemforrásból való részesedése az érdeke. Ez esetben a városverseny tétje az elosztó hatalom kegyeinek megszerzése. A városfejlesztés és a helyi gazdaság fejlődése elválhat egymástól, konfliktusba kerülhet, egymást gyengítheti. Ez volt a jellemző a szocialista időszakra, s ettől még ma sem távolodtunk el teljesen.

A helyi lakosság sem érdekelt olyan gazdasági fejlődésben, mely nem bővíti a foglalkoztatást, s alacsonyban tartja a jövedelmeket. Ez is lehetséges, ez az értéknövekmény felhasználási módjától és helyétől is függ.

A sikeres város

A város-siker tíz tényezőjét összegezve megpróbáljuk meghatározni a sikeres várost. Azt nevezem sikeres városnak, amelyben növekszik az előállított jövedelem, e jövedelem jelentős része helyben marad újra-befektetésre, vállalkozói- és személyi jövedelemre, adók formájában városműködtetésre és fejlesztésre, a személyi jövedelemnövekedésből a lakosság széles rétegei részesülnek, s e gazdasági növekedés nem károsítja a város természeti, épített és kulturális környezetét. A siker nem megy magától (csak a hanyatlás megy magától), a megszerzett sikerért nap, mint nap, a városok versenyében újra kell küzdeni. A sikeres települések - városok és falvak - száma növekszik Magyarországon, Észak- és Kelet-Magyarországon is. Van, ahol még szigetszerűen jelentkeznek, van, ahol fejlett régiókká, fejlődési tengelyekké formálódnak össze. Minél több város lép a sikeresek közé, annál közelebb jutunk a sikeres Magyarországhoz. A területfejlesztési politikának nagy figyelmet kell fordítania a település-siker támogatására.

Irodalom

- Andersson A. (1985) Creativity and regional development *Papers of the Regional Science Association*, 56. 5-20. o.
- Ashworth G. J. - Voogd H. (1997) *A város értékesítése* Budapest, KJK
- Bailly A. - Maillat D. (1991) Service activities and regional metropolitan development: a comparative study In: Daniels P. W. (Ed.) *Service and Metropolitan Development* London, Routledge, 129-145. o.
- Brunet R. (ed.) 1989 *Les villes européennes* Montpellier - Paris, RECLUS-DATAR
- Cont, S. - Spriano G. (1990) *Efetto Citta* Torino, Agnelli
- Enyedi Gy. (1996) *Regionális folyamatok Magyarországon* Budapest, Hircher Rezső Egyesület
- Enyedi Gy. (1997) Budapest: Return to European. In: Ch. Jensen-Butler, a. Shachar, J. van Weesep. (eds) *European cities in competition* Aldershot, Avebury 274-299. o.
- Erdősi F. (1992) *Telematika* Budapest, Távközlési Kiadó
- Herbert D. - Smith D. M. (1989) *Social Problems and the City* Oxford: Oxford University Press
- Horváth Gy. (szerk.) (1993) *Régiók és városok az olasz modernizációban* Pécs, MTA RKK
- Jensen-Butler Ch. (1997) Competition between cities, urban performance and the role of urban policy: a theoretical framework In: Ch. Jensen-Butler, a. Shachar, J. van Weesep, (eds) *European cities in competition* Aldershot, Avebury 3-43. o.
- Lever W. F. (1993) Competition within the European urban system *Urban Studies* 30, 935-948. o.
- Maskell P. (1996) *Localised low tech learning* Paper presented at the 28th International Geographical Congress, Den Haag

KEY ISSUES FOR THE SUCCESS OF CITIES

GYÖRGY ENYEDI

Recently, each urban settlement is involved in the international competition of cities. This rivalry is stimulated by structural changes in the world economy, globalisation, and the unravelling international integration. Under these circumstances, success of cities rests on local human resources, flow of information and propensity of local economy for innovation.

The main factors of social and economic progress are the followings:

- Inclination of local economy to structural changes that involves growth and differentiation in the service sector and high tech industries in Hungarian cities;
- Knowledge-based production and increasing role for local industries of high added value (including traditional sectors of specialised skills);
- Propensity for innovation and renewal of local economy;
- Concentration of centres for economic decision-making and strategic planning;
- Social stability with strong middle class basis (not excluding the possibility of social conflicts as a result of immigration and unemployment);
- Attractive natural and built environment (including public services of high level);
- Successful management of local conflicts such as insufficient infrastructure capacities, unemployment and immigration;
- Integration into international and national networks of cities and flow of information, goods, services and persons.

Local factors specified above must be established and exploited to set up the basis of permanent innovation and growth of cities to make them successful in a competitive environment.